

JUDAICA BULLETIN

Mededelingenblad van de Stichting Judaica Zwolle

Postbus 194, 8000 AD Zwolle

Internet: www.judaica-zwolle.nl E-mail: info@judaica-zwolle.nl

Verschijnt vier maal per jaar - ISSN 1384-9050

Jaargang 22, Nummer 4 / Tammoez 5769 - Juli 2009

OPLAGE 350 EXEMPLAREN - ABONNEMENT € 7,00 - POSTGIROREKENING 259272

PSALMEN - SCHEPPING - RUTH

Van de redactie

Psalmen, schepping en Ruth, een heel nummer van het Judaica Bulletin gewijd aan thema's uit het leerhuis. Om te beginnen de eerste van drie artikelen van de hand van Dick Broeren over Psalm 1 en 2, de openingspsalmen van het psalmboek. De tekst van deze leerdichten blijkt nauwkeurig te zijn gecomponeerd. Niet de vrucht van spontane opwellingen dus of van emotionele ontboezemingen, maar een weldoordachte vorm van poëtische "literatuur met boodschap" en toch van een hoog esthetisch gehalte. In de volgende afleveringen ook aandacht voor rabbijnse reflecties op deze psalmteksten.

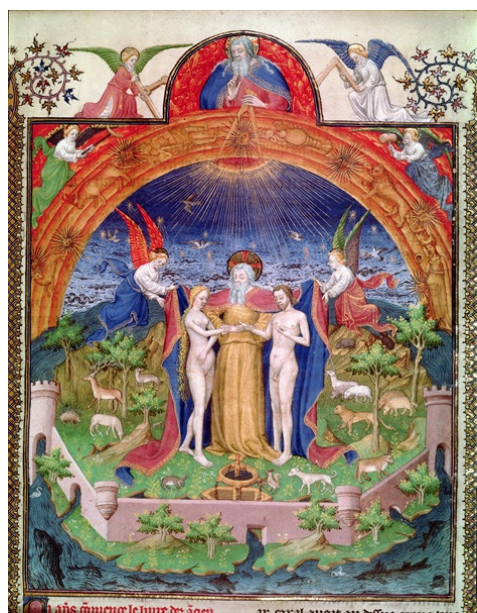
In zijn artikel "Schepping of evolutie : een achterhaald dilemma" betoogt Peter van 't Riet op basis van zijn interpretatie van het scheppingsverhaal dat de nog altijd voortwoedende publieke discussie tussen creationisten en evolutionisten over het ontstaan van de wereld een achterhaalde discussie is. Het scheppingsverhaal leert ons een onderzoekende, explorerende houding tegenover de wereld te ontwikkelen en de wereld te

accepteren zoals die in elkaar zit inclusief de resultaten van de empirisch-rationele wetenschappen. Als de wetenschap het ontstaan van de wereld alleen of het beste kan verklaren met behulp van het evolutiebegrip dan is daarmee kennelijk een belangrijk kenmerk van de geschapen werkelijkheid aan het licht gekomen.

In een laatste artikel tot slot geeft Wil Wolters een bloemlezing van rabbijnse interpretaties van het bijbelboek Ruth, waarin verrassende inzichten en gedachtesprongen naar voren komen. De Midrasj grijpt elke mogelijkheid in de Hebreeuwse tekst aan om ons iets te leren over de mens en de menselijke situatie.

Achterin deze aflevering vindt u verder de aankondiging van het nieuwe cursusprogramma in het seizoen 2009-2010 dat door de werkgroep cursussen is opgesteld. Er zijn weer negen interessante cursussen te volgen met een flinke diversiteit aan onderwerpen. Uitgebreidere informatie kunt u vinden in de samen met dit bulletin verstuurd cursusfolder. Volledige informatie vindt u op de internetsite van de stichting: www.judaica-zwolle.nl, waar u zich ook kunt inschrijven. Speciaal wijzen we u op de jaarlijkse Samuel-Hirschlezing die plaatsvindt op zondag 8 november om 11.00 uur en waarin Dr. Bas Baanders het zal hebben over wat de Frans-joodse filosoof Emmanuel Levinas ons kan leren over leiderschap.

We wensen u weer veel leesgenot en een goede zomervakantie.

*De schepping : God brengt Adam en Eva bijeen.
Antiquites Judaïques : ca. 1470-1476, Jean Fouquet,
Bibliothèque Nationale, Parijs.*

PSALM 1 EN 2 NADER BEKEKEN

Deel 1 : Vertaling en structuur

Door Dick Broeren

Tja, dat Boek der Psalmen, *Sefer Tehilliem* in het Hebreeuws. Een van de meest geliefde boeken van Tenach. Er wordt te pas en te onpas uit geciteerd, het is misschien wel het meest empathische boek van de Bijbel. Het Utrechtse Psalter dat van vóór het jaar 1000 CJ stamt bevat illustraties bij alle psalmen, waardoor het psalter een soort stripverhaal avant la lettre wordt. Psalm 1 valt de bijzondere eer te beurt voorafgegaan te worden door een hele getekende pagina. Je ziet koning David zijn psalmen schrijven (zie afbeelding). Want, zoals Mozes zijn Vijf Boeken schreef, luidt de midrasj, zo schreef David zijn Vijf Boeken van de Psalmen. Je vraagt je dan ook onmiddellijk af, - en dat is altijd de bedoeling van de midrasj, vragen stellen -, of er overeenkomst bestaat tussen de thema's van de eerste vijf boeken van Tenach en de vijf boeken van de psalmen. Ik kan u verzekeren dat dat zo is, want dat hebben de rabbijnen, de Wijzen, al vast mooi voor ons uitgezocht. Al direct in de eerste psalm staat er een niet over het hoofd te ziene verwijzing naar het scheppingsverhaal, maar daar over later.

*David psalmen schrijvend (Utrechts Psalter)**

Naar algemeen wordt aangenomen vormen de psalmen 1 en 2 de inleiding op het boek der psalmen, het voorwoord, het opschrift, zo u wilt de colofon. Hebben vrijwel alle andere psalmen een opschrift, psalm 1 en 2 **zijn** het opschrift. Het lijkt wel alsof David, die immers de gedoodverfde schrijver/dichter is van deze gedichten- en gebedenbundel, heel in het kort een verklaring aflegt over de inhoud van het boek en de thema's die aan de orde komen.

Er bestaan talloze wetenschappelijke theologische verhandelingen over de psalmen, je kunt er gemakkelijk een flinke bibliotheek mee vullen. In deze artikelen wilde ik de *Inleiding op de Psalmen*, Psalm 1 en 2, behandelen vanuit de leerhuisbenadering:

1) De Hebreeuwse tekst bestuderen met behulp van zoveel mogelijk goede vertalingen. Zijn er dan ook slechte vertalingen? Jazeker, de zogenaamde vertalingen die geen recht doen aan de Hebreeuwse grondtekst zijn mijns inziens slechte vertalingen, op

zijn best soms verrassend fraaie en vaak ook poëtische navertellingen van de psalmen. Maar ze laten zich niets gelegen liggen aan het rabbijnse commentaar.

2) Vervolgens zal ik proberen de inwendige structuur van deze twee psalmen op het spoor te komen en die structuur is zeer opvallend aanwezig. Hierbij zal blijken dat dit de boodschap in die psalmen vaak op niet mis te verstane wijze ondersteunt.

3) Tenslotte gaan we te rade bij de Midrasj, zeg maar voor het gemak het rabbijnse commentaar. We proberen informatie te ontfutselen aan het commentaar van de mannen die als eersten de psalmen bestudeerden en dit commentaar in de Talmoeed en andere geschriften hebben vastgelegd. Zij zijn de beste experts op dit gebied, ze denken in het Hebreeuws en kennen vaak heel Tenach uit hun hoofd en meer nog, zij zijn doordrenkt in het uiterst kritisch denken over Tora. Door bij hen te rade te gaan zullen we waarschijnlijk tot een beter inzicht komen en de psalmen misschien een beetje beter gaan begrijpen want ze zijn niet altijd even makkelijk. Ze stammen tenslotte uit een semitische denkwereld die vaak diametraal staat tegenover de onze. Neem alleen maar de nu actuele vraag naar het bestaan van God, een vraag die toen, zo'n twee en een half millennium geleden helemaal niet relevant was: God en goden bestonden, punt uit, geen discussie! Die vraag die eigenlijk helemaal niet ter sprake kwam, was dus eigenlijk helemaal geen vraag. Ik durf dan ook te stellen dat het in psalm 1 en 2 minder over God gaat dan over de mens en dan vooral over het handelen van de mens, populair gezegd over wat die mens met z'n leven doet en hoe hij dat leeft. En dat gebeurt dan allemaal in de beeldtaal van die tijd. Aan ons de taak die beeldtaal te proberen ontcijferen!

Welke bronnen heb ik gebruikt en kunt u dus ook gebruiken? Allereerst de tekst uit de Masoretische oortekst zoals die is afgedrukt in de roemruchte Biblia Hebraica Stuttgartensia. Alleen al de typografie van dit werk geeft een enorme hoeveelheid informatie

betreffende de structuur van de psalmen. Ten tweede de vertalingen. Ik ga uit van de zog. Nieuwe Vertaling van 1962, met zeer veel vrijmoedige uitstapjes naar andere vertalingen, zoals de beroemde vertaling van de *Psalmen met Commentaar* van Rabbijn Samson Raphael Hirsch. Vanuit zijn volmaakte beheersing van de grammatica van het Bijbels Hebreeuws doet hij keer op keer volstrekt originele vondsten en geeft dus volstrekt originele interpretaties. Dit boek is echter alleen in een Duitse en Engelse vertaling te raadplegen. Vervolgens het handboek voor de bestudering van de psalmen: *The Midrash on Psalms, translated from the Hebrew and Aramaic* van Rabbijn William G. Braude. En tenslotte heb ik intensief gebruik gemaakt van de boeken *Tehillim* uit de *Artscroll Tanach Series*. Hierin vindt u de Hebreeuwse tekst van de psalmen plus een fraaie Engelse vertaling. Bij elke psalm staat een inleiding en vervolgens wordt die psalm vers voor vers, vaak ook woord voor woord, van commentaar voorzien uit alle mogelijke joodse bronnen (Engels).

De onderstaande Hebreeuwse tekst heb ik van het internet geplukt en wel van de website: <http://mechon-mamre.org>. Op deze website kunt u o.a. de hele Tenach vinden in het Hebreeuws/ Engels (u kunt de tekst van Tenach ook horen uitspreken!). U kunt delen kopiëren en zelf de Engelse vertaling, net zoals ik gedaan heb, vervangen door een Nederlandse vertaling en als u goed in Hebreeuws bent misschien zelfs door een eigen vertaling. Ik heb de Hebreeuwse tekst erbij gezet terwijl ik heel goed beseft dat niet iedereen Hebreeuws kent, helaas. Maar het Boek der Psalmen heet niet voor niets in het Hebreeuws *Sefer Tehillim*. *Sefer* = 'boek' komt van het werkwoord *safar* en dit werkwoord betekent niet alleen 'vertellen' maar ook en vooral 'tellen', iets wat we straks zullen gaan doen: verzen tellen, versdelen tellen, woorden tellen en in een enkel geval zelfs letters tellen. Voor dit 'tellen' ben ik te rade gegaan bij het e-boek van prof. Caspar Labuschagne: *A Logotechnical Analysis of the Book of Psalms*, vrijelijk te downloaden (wie verzint daar een mooi Nederlands woord voor?) van zijn website: www.labuschagne.nl.

Psalm 1

<p>א אֲשֶׁר־יֵהְיֶה לֹא הָלֵךְ, בְּעֵצַת רָשָׁעִים;
וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים, לֹא עָמַד, וּבְמוֹשָׁב לַצִּים, לֹא יָשָׁב.</p> <p>ב כִּי אִם בְּתוֹרַת יְהוָה, חָפְצוֹ; וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה, יוֹמָם וּלְלַיְלָה.</p> <p>ג וְהֵיכָה-- כְּעֵץ, שְׁתוּל עַל-פְּלִיגֵי-מַיִם:
אֲשֶׁר פִּרְיוֹ, יִתֵּן בְּעֵתוֹ--וְנָעִלְהוּ לֹא-יָבוּל; וְכָל אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ.</p> <p>ד לֹא-כֵן הָרָשָׁעִים: כִּי אִם-כַּמֶּץ, אֲשֶׁר-תִּדְפָּנוּ רוּחַ.</p> <p>ה עַל-כֵּן, לֹא יִקְמוּ רָשָׁעִים--בְּמִשְׁפָּט; וְחַטָּאִים, בְּעֵדֶת צְדִיקִים.</p> <p>ו כִּי-יִדְעַע יְהוָה, דֶּרֶךְ צְדִיקִים; וְדֶרֶךְ רָשָׁעִים תֵּאבֵד.</p>	1 <u>Welzalig</u> de man -- die niet wandelt in de raad der goddelozen, die niet staat op de weg der zondaars, noch zit in de kring van de spotters; (7w) 2 maar aan de Tora van de Eeuwige zijn welgevallen heeft, en zijn Tora overpeinst bij dag en bij nacht. (9w) 3 Want hij is als een boom, geplant aan waterstromen, die zijn vrucht geeft <u>op zijn tijd</u>, en zijn loof verwelkt niet; al wat hij onderneemt, gelukt. (17w) 4 Niet also de goddelozen: die zijn slechts als het kaf dat de wind verstrooit. (9w) 5 Daarom zullen de goddelozen geen stand houden in het gericht, noch de zondaars in de vergadering der rechtvaardigen, (9w) 6 Want de Eeuwige kent de weg der rechtvaardigen, maar de weg der goddelozen zal vergaan. (8w)

De structuur van Psalm 1 en 2

Psalm 1 telt 67 woorden. Het komt mooi uit dat dit een oneven getal is want dan valt onmiddellijk een eerste structuur op namelijk 33 woorden gevolgd door een middelste woord dat op zijn beurt weer gevolgd wordt door nog eens 33 woorden (33 + 1 + 33). Wat is dan dat middelste woord? Het tiende woord van vers 3: *be-itto* = 'op zijn tijd' (in de tekst hierboven onderstreept). Dat woord is op zijn beurt weer het middelste woord van wat je de 'betekenisvolle kern' zou kunnen noemen van Psalm 1 die bestaat uit de drie woorden die voorafgaan aan *be-itto* en de drie woorden die daar weer op volgen. In het Nederlands: '*die zijn vrucht*

draagt op zijn tijd en zijn loof verwelkt niet' (3 + 1 + 3). Labuschagne breidt deze serie nog verder uit met nog eens vier woorden voorafgaand en volgend (4 + 3 + 1 + 3 + 4). In het Nederlands: '*... geplant aan waterstromen* (4 woorden), *die zijn vrucht draagt* (3 w), *op zijn tijd* (1 w), *en zijn loof verwelkt niet* (3 w), *al wat hij onderneemt gelukt'* (4w). Deze 15 woorden van de 'betekenisvolle kern' van de psalm worden voorafgegaan door 26 woorden en gevolgd door 26 woorden, de getalswaarde van de Godsnaam JHWH! Het lijkt erop dat de schrijver/dichter van deze psalm de naam van de Eeuwige in de tekst heeft willen inweven, alsof hij ons wil uitnodigen ons te

Psalm 2

- א** לָמָּה, רָגַשׁוּ גּוֹיִם; וּלְאֻמִּים, יִהְיֶה-רִיק. **1** Waarom woelen de volken en zinnen de natiën op ijdelheid? (6w)
- ב** יִתְיַצְּבוּ, מַלְכֵי-אֶרֶץ-- וְרוֹזְנִים נֹסְדוּ-יָחַד: **2** De koningen der aarde scharen zich in slagorde en de machthebbers spannen samen tegen de eeuwige en zijn gezalfde. (10w)
- ג** נִנְתָּקָה, אֶת-מוֹסְרוֹתֵימוֹ; וְנִשְׁלִיכָה מִמָּנוּ עֲבֹתֵימוֹ. **3** 'Laat ons hun banden verscheuren en hun touwen van ons werpen! (6w)
- ד** יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׁחַק: אֲדֹנָי, יִלְעַג-לָמוֹ. **4** Die in de hemel zetelt, lacht; Adonaj spot met hen. (6w)
- ה** אֲזַיְדַּבֵּר אֵלֵימוֹ בְּאַפּוֹ; וּבְחִירוֹנוֹ יִבְהַלְמוֹ. **5** Dan spreekt hij tot hen in zijn toorn, en verschrikt hen in zijn gramschap: (6w)
- ו** וְאֲנִי, נִסְכָּתִי מִלְּפִי: עַל-צִיּוֹן, הֵר-קָדְשִׁי. **6** 'Ik heb immers mijn koning gesteld over Tsion, mijn heilige berg.' (7w)
- ז** אֲסַפְּרָה, אֶל-חֵק: יְהוָה, אָמַר אֵלַי בְּנִי אַתָּה--אֲנִי, הַיּוֹם יִלְדְּתִיךָ. **7** Ik zal vertellen van het besluit: de Eeuwige zei tegen mij: 'Jij bent mijn zoon, ik heb jou heden verwekt. (11w)
- ח** שָׁאַל מִמֶּנִּי--וְאֶתָּנָה גּוֹיִם, נִחַלְתָּךְ; וְאֶחָזַתְךָ, אֶפְסִי-אֶרֶץ. **8** Vraag van mij en ik zal volken geven tot jouw erfdeel, en de einden der aarde tot jouw bezit. (8w)
- ט** תִּרְעַם, בְּשֹׁבֵט בְּרֹזֶל: כָּכֹלִי יוֹצֵר תִּנְפָצִם. **9** Je zult hen breken met een ijzeren staf, hen stukslaan als pottenbakkerswerk.' (6w)
- י** וְעַתָּה, מַלְכִּים הַשְׁכִּילוּ; הַנְּסֹרוּ, שְׂפָטֵי אֶרֶץ. **10** Nu dan, koningen, weest verstandig, laat je gezeggen, jullie rechters van de aarde. (6w)
- יא** עֲבֹדוּ אֶת-יְהוָה בִּירְאָה; וְגִילּוֹ, בְּרַעְדָּה. **11** Dient de Eeuwige met vrees, en verheug je met beving. (6w)
- יב** נִשְׁקוּ-כֹר, פֶּן-יֶאֱנַף וְתֹאבְדוּ דְרָגָה-- כִּי-יִבְעַר כְּמַעַט אָפוֹ: **12** Bewijs [hem] hulde in reinheid, opdat hij niet zal toornen en je onderweg niet ten gronde gaat, want zeer licht ontbrandt zijn toorn. Welzalig allen die bij hem schuilen. (14w)
- אֲשֶׁרִי, כָּל-חוֹסֵי בּוֹ.**

concentreren op die kern waar het volgens hem om gaat. Labuschagne concludeert dat we hier te maken hebben met een psalm die geconstrueerd is volgens de *menorah*-opbouw:

$$26 + 4 + 3 + 1 + 3 + 4 + 26$$

Echter ... als je Psalm 1 bestudeert, valt het eigenlijk onmiddellijk op dat héél vers 3 de 'betekenisvolle kern' van deze psalm is. Bovendien telt dit vers 17 woorden en 17 is de getalswaarde van de godsnaam JHWH in de zogenaamde kleine telling (1 + 5 + 6 + 5). Als we dan opnieuw gaan tellen hebben de verzen 1 en 2 samen 24 woorden, dan volgt vers 3 met 17 woorden en tenslotte

de verzen 4, 5 en 6, die samen 26 woorden tellen. Dan ontstaat dus de reeks 24 + 17 + 26 en blijft er niet veel over van ons mooie *menorah*-model. Deze 3 getallen zijn natuurlijk in Israël wel betekenisvolle getallen. Labuschagne laat het er niet bij zitten en vindt spannende en onthullende verklaringen, die u zelf kunt nalezen in zijn e-boek. Zijn conclusie is echter - en dat in navolging van Hirsch - dat het hier vooral gaat om de betekenis en de functie van het eerste woord van Psalm 1 *asjree* = 'gelukkig', een woord dat 'toevallig' precies 26 maal voorkomt in het Boek der Psalmen. Zo sluit het eerste boek van de Psalmen praktisch af met dit woord: Het is in Psalm 41 het eerste woord na het opschrift.

Kent nu Psalm 2 ook zulke structurele bijzonderheden? Uiteraard. De psalm telt 92 woorden, de middelste twee woorden zijn: '*hij zei tegen mij*', de formule die de

woorden aankondigt, die God richt tot de koning, een kenmerkende manier van de auteur om het belang te benadrukken van de twee goddelijke decreten. Dit wordt nog eens benadrukt door het feit dat het aantal woorden (uiteeraard in het Hebreeuws) dat aan God wordt toegeschreven er precies 26 zijn. 45 woorden gaan vooraf aan deze twee, die ook weer gevolgd worden door 45 woorden (45 + 2 + 45). Er valt echter nog een indeling te maken. De betekenisvolle kern wordt gevormd door de twee cola uit vers 7: *'Ik zal vertellen van het besluit /// de Eeuwige zei tegen mij: 'jij bent mijn zoon'.* Labuschagne hanteert het begrip 'cola', meervoud van 'colon'. In de taalkunde, speciaal in de studie van antieke literaire teksten, is een colon een onderdeel van een vers waarvan de woorden tussen 2 pauzen worden uitgesproken en door die pauzen van de rest van de tekst worden gescheiden. In de Masoretische tekst worden deze cola - die niet altijd overeen hoeven te komen met de traditionele versindeling - door middel van het systeem van accenten (meestal) nauwkeurig aangegeven. Nu blijkt dat deze twee cola in vers 7 voorafgegaan worden door 13 cola en gevolgd worden door 13 cola. Ook hier zien we dus de betekenisvolle kern als het ware omringd door de godsnaam waarvan de getalswaarde 2 x 13 = 26 is!

Heeft al dit getel en gereken nut voor het begrijpen van de psalmen? Natuurlijk, want de auteurs hebben dit er

niet voor niets allemaal ingestopt. Iets netter gezegd, ze hebben de psalmen met bepaalde doelen voor ogen zo gestructureerd en geconstrueerd. Het heeft mijns inziens niets te maken met verborgen codes - iedereen met een beetje kennis van het bijbels Hebreeuws kan ze zo vinden - maar het is eigenlijk een methode om de inhoud van de tekst te versterken en te nuanceren.

Noot

* Afbeelding ontleend aan:

faculty.cua.edu/.../Paleography400-1500.html

Vragen

Ik heb hieronder een tweetal vragen geformuleerd in de hoop u uit uw leerhuistent (!) te lokken. Vraag en antwoord vormen tenslotte de kern van het leerhuis gebeuren. U kunt uiteraard reageren naar info@judaica-zwolle.nl.

1. Aan het eind van de derde alinea heb ik gesteld dat het in deze psalmen meer over de mens dan over God gaat. Bent u het daar mee eens?
2. In dit artikel beweer ik dat de methode Labuschagne veel toevoegd aan het begrijpen van de psalmen. Wat is uw mening daarover?

De delen 2 en 3 van deze serie verschijnen in de volgende jaargang van het Judaica Bulletin.

Schepping of evolutie : een achterhaald dilemma

Door Peter van 't Riet

Toen eens aan Rabbi Abraham Isaac Kook (1865-1935), de eerste Asjkenazische opperrabbin in het moderne land Israël, een vraag gesteld werd over het probleem van de evolutie, vatte hij dit als volgt samen: "Niets in de Tora is in tegenspraak met welke kennis in de wereld dan ook die verkregen is door onderzoek. Maar we moeten geen hypothesen als zekerheden accepteren, ook niet als er brede overeenstemming over is." (Encyclopaedia Judaica, onder: Evolution).

De laatste jaren duikt in de media en de politiek met enige regelmaat de discussie over het dilemma tussen schepping en evolutie op. Fundamentalistische gelovigen, vooral van christelijke huize, verkondigen dat de wereld is geschapen in zes dagen, precies volgens het scheppingsverhaal in de bijbel. Meer verlichte natuurwetenschappers die zichzelf als moderne gelovigen presenteren, zwakken dat af en poneren op grond van lacunes in de evolutietheorie een intelligente ontwerper. Overtuigde evolutieaanhangers maken zich kwaad om de onwetenschappelijkheid van scheppingsgelovigen en intelligent-ontwerpaanhangers, en om onderwijspolitici die hun oren naar de laatste laten hangen. Het is een discussie tussen dovemansoren die bovendien nog eens achterhaald is ook, omdat beide kampen leven met een karikatuur van elkaars en vaak ook hun eigen bronnen.

De evolutietheorie waarvan algemeen Charles Darwin (1809-1882) als de grondlegger wordt gezien, dankt haar beroemdheid vooral aan datgene waar zij tegenin gaat, te weten de schepping van de wereld in zes dagen volgens de letterlijke interpretatie van het bijbelse scheppingsverhaal. Die letterlijk interpretatie was in de 19^e eeuw vooral een christelijke aangelegenheid. In het

jodendom heeft er altijd al een grote diversiteit aan interpretaties van het scheppingsverhaal bestaan. Veel van die interpretaties komen soms dicht in de buurt van de evolutieleer. Zo bijvoorbeeld de opvatting dat God voordat hij deze wereld schiep, eerst een aantal andere werelden het licht deed zien. Omdat de allemaal niet goed genoeg waren, heeft Hij ze allemaal weer

vernietigd, totdat Hij deze wereld schiep, die Hij goed genoeg vond om te laten voortbestaan. De evolutietheorie dankt zijn faam echter vooral aan het feit dat zij de onveranderbaarheid van de soorten op grond van empirische waarneming begon te loochenen. Die leer dat God op de eerste dagen van de schepping de soorten onveranderlijk zou hebben geschapen, is echter meer ontleend aan het werk van de Griekse filosoof Aristoteles dan aan het scheppingsverhaal zelf, dat zich in menig opzicht heel anders laat lezen.

Het scheppingsverhaal

Bekijken we het scheppingsverhaal in de bijbel dan moeten we ons om te beginnen afvragen over welk scheppingsverhaal we het hebben, want al aan het begin van Genesis staan er twee direct na elkaar (het tweede begint in Genesis 2 vers 4). Beide hebben een ander verloop en zijn onderling tegenstrijdig wat de vermelde gebeurtenissen betreft (in het eerste verhaal wordt de mens bijvoorbeeld als laatste geschapen, maar in het tweede verhaal als eerste). Beide verhalen komen overeen op het punt van de afwezigheid van grote monsterachtige beesten die God bij zijn scheppingspogingen proberen te bestrijden. In de rest van de bijbel vinden we wel sporen van zo'n derde scheppingsopvatting, waarin monsters van allerlei snit een rol spelen. Uit deze gegevens alleen al kan worden opgemaakt dat het de bijbelschrijvers helemaal niet te doen is geweest om historische informatie. Maar fundamentalistische christenen kunnen zich met hun materialistische waarheidsbegrip daar niets anders bij voorstellen.

De bijbelse scheppingsverhalen kunnen het beste gekarakteriseerd worden als filosofie in verhaalvorm, wat overigens ook voor andere delen van de bijbel geldt. In mijn boek "De filosofie van het scheppingsverhaal" (Kok, Kampen 2008) heb ik voor het eerste scheppingsverhaal laten zien wat dat betekent. Het verhaal laat zich lezen als een filosofische beschouwing, niet over het ontstaan van de wereld maar over de aard van de wereld waarin wij leven, en over de verhouding waarin wij als mens staan tot de natuurlijke, de sociale en de morele werkelijkheid. Het scheppingsverhaal gaat niet over het verleden, maar over het heden en de toekomst. Er zijn talloze argumenten voor die opvatting aan te voeren. En juist de verhouding van de mens tot de natuurlijke werkelijkheid is interessant voor het vermeende dilemma tussen schepping en evolutie. Wat is immers het geval?

Gods eerste scheppingsdaad op de eerste dag van het scheppingsverhaal is de creatie van het licht. Het eerste dat God vervolgens doet, is zien! En Hij ziet dat het goed is. We moeten ons dan afvragen waarom God als eerste het licht schept en waarom Zijn eerstvolgende daad bestaat uit zien, bekijken, observeren, om vervolgens tot het oordeel te komen dat het licht goed is. Gaan we de rol na die licht speelt in het bijbelse

denken en vergelijken we het scheppingsverhaal met andere bijbelteksten waarin licht een rol speelt, dan is er maar één conclusie mogelijk: licht betekent openbaarheid, zichtbaarheid, observeerbaarheid. De wereld die daarna op een tweede tot en met de zesde dag geschapen wordt, is dus vanaf haar prille begin een openbare, zichtbare, observeerbare wereld. Niets geheimzinnigs aan! Niets geen mysteriën! Alles behoort het daglicht te kunnen verdragen of het nu gaat om natuurlijke, sociale of morele verschijnselen. Dat was een revolutie in de tijd waarin het scheppingsverhaal werd geschreven (6^e eeuw vCJ), een tijd waarin bij andere volken kennis van de wereld het privilege was van elitaire groepen priesters en overige machthebbers.

Met deze eerste scheppingsdaad van God wordt dus de grondslag gelegd voor een empirische houding tegenover de werkelijkheid. Lezen we verder in het verhaal dan zien we dat bij vrijwel alles wat God schept, de woorden klinken: "en Hij ziet dat het goed is", tot zeven keer toe. Het eerste scheppingsverhaal laat daarom maar één conclusie toe: deze wereld die we uit Gods hand ontvangen, moet bekeken, geobserveerd, bestudeerd, onderzocht en begrepen worden zoals die werkelijk is en niet zoals we graag zouden willen dat hij is. Temidden van de archaïsche scheppingsmysteriën van de omringende volken: de Babyloniërs, de Egyptenaren en de Grieken, wordt hier in een buitengewoon sober epos de grondslag gelegd voor onze moderne empirische opvatting van de natuur als een samenstel van natuurlijke krachten waarvan de werking bestudeerd en begrepen kan worden. De natuurlijke werkelijkheid is geen spel van geheimzinnige goddelijke krachten die de mens in onzekerheid laten over zijn lot, maar zij wordt aanvaard als een constructie van aan regels en wetten onderworpen materie waarop mensen wetenschap kunnen bedrijven. Daarom kan er ten principale geen tegenstelling bestaan tussen de scheppingsfilosofie van de bijbel en de moderne natuurwetenschap (zie de uitspraak van Rabbi Kook in de aanhief). Het scheppingsverhaal roept de mens op om in navolging van God de natuurlijke omgeving te observeren, te analyseren en te doorgronden. Als wetenschap uitwijst dat de wereld miljarden jaren oud is, dan is dat de wereld zoals we die van God ontvangen. Als ergens de grondslag voor de moderne natuurwetenschap wordt gelegd dan wel in de eerste kolommen van de Tora!

Karikaturen

Fundamentalistische christenen maken in hun beschouwingen over het scheppingsverhaal twee fouten: zij aanvaarden de wereld niet zoals die door God is geschapen als een empirisch bestudeerbare werkelijkheid en zij versimpelen het scheppingsverhaal tot een primitieve vorm van geschiedschrijving. Daarmee maken zij een karikatuur van het scheppingsverhaal, die het hun tegenstanders gemakkelijk maakt het als belachelijk ouderwets af te

doen. Tegelijk doen zij zichzelf tekort omdat zij de filosofische diepte van het scheppingsverhaal geheel over het hoofd zien.

Maar ook veel van hun tegenstanders, de fanatieke evolutieaanhangers, hebben in deze discussie boter op hun hoofd. Want ook de evolutietheorie heeft verdedigers die een karikatuur van deze theorie maken. Veel opvattingen die over evolutie worden geventileerd zijn 19^e-eeuws mechanistisch van aard. Niet zelden krijgt men zelfs de indruk dat de evolutie een intelligente ontwerper is: de evolutie heeft bepaald dat..., de evolutie heeft ervoor gezorgd dat..., de genen willen worden doorgegeven..., etc. Dit is het soort uitspraken dat eerder aan gelovigen dan aan goede wetenschappers moet worden toegeschreven. Ook het adagium “survival of the fittest”, overigens niet van Darwin afkomstig maar van de Britse socioloog Herbert Spencer, is zo’n karikatuur. Deze uitspraak heeft immers sterk tautologische trekken, want op de vraag “wie het best aangepast is”, is maar één antwoord mogelijk: “degene die overleeft”. En daarmee draaien we in een cirkeltje rond. Dit soort aanhangers van de evolutietheorie maakt van een aantal eenvoudige biologische uitgangspunten een alles omvattende levensbeschouwing.

De evolutietheorie

De klassieke evolutieopvatting herleidt de ontwikkeling en het voortbestaan van soorten tot twee basisprincipes. Het eerste is ‘natuurlijke selectie’: dieren die goed zijn aangepast aan de natuurlijke omgeving maken een grotere kans zich voort te planten dan dieren die slecht zijn aangepast. Eigenlijk gaat de evolutietheorie op dit punt niet over overleven, maar over uitsterven (“dying away of the unfit” zou men kunnen zeggen). Vooral als de natuurlijke omgeving verandert, kan een soort in de gevarenzone komen. Maar van soorten die niets van die verandering te lijden hebben, kan men moeilijk beweren dat zij “overleven”. Natuurlijke selectie door het uitsterven van soorten die zich niet aan veranderingen weten aan te passen, valt niet te ontkennen. Het aantal nu levende soorten is immers een fractie van het aantal soorten dat ooit op aarde geleefd heeft. Maar is dat het enige verklaringsprincipe voor uitsterven? Tenslotte zijn er ook soorten uitgestorven door catastrofes zoals overstromingen, epidemieën, plotselinge perioden van droogte, meteorietinslagen en de laatste eeuwen vooral bejaging door de mens. In dat laatste geval kan men toch niet serieus beweren dat zij slecht aan de “nieuwe omgeving van geweren en kogels” waren aangepast? Zeker sinds de mens zijn invloed overal op de wereld doet gelden, is er vaak geen sprake meer van natuurlijke selectie, maar van selectie door menselijk toedoen. Neem het geval van de dodo op het eiland Mauritius die in de 17^e eeuw waarschijnlijk is uitgestorven door toedoen van de varkens, honden, ratten en apen die door de Nederlanders naar het eiland waren meegenomen.

Het tweede basisprincipe van de evolutietheorie is de mutatie van erfelijke eigenschappen. Binnen een soort bestaat natuurlijke variatie. Soortgenoten verschillen van elkaar op menig lichaamskenmerk en deze verschillen worden in allerlei combinaties aan hun nageslacht doorgegeven. Sommige eigenschappen gedijen beter in bepaalde streken. Mensen selecteerden zich uit tot rassen: zwarten in Afrika, blanken in Europa, maar het blijven allemaal mensen van één soort. Nieuwe soorten kunnen ontstaan als er uit bepaalde rassen nazaten voortkomen met mutaties in hun erfelijk materiaal die zij wel aan elkaar maar niet meer aan hun voormalige soortgenoten van een ander ras kunnen doorgeven. Het verloop en de uitkomst van dit proces zijn echter niet alleen genetisch bepaald. Ook de omstandigheden waaronder de embryonale ontwikkeling plaatsvindt en de jongen moeten opgroeien, zijn van invloed op de levenskansen van deze nieuwkomers. Het geheel is een complex samenspel van factoren waar de biologie nog lang niet alles vanaf weet. Mutaties van erfelijk materiaal spelen dus een belangrijke rol, maar of het altijd om een volledig toevallig verschijnsel gaat dan wel een bepaalde oorzakelijk gestuurde ontwikkeling betreft (let wel, ook dan gaat het om natuurlijke oorzaken!), is met vraagtekens omgeven. Kortom de klassieke evolutietheorie van uitsluitend “natuurlijke selectie” en “mutatie van erfelijk materiaal” is mijns inziens nogal aan de simpele kant.

De invloed van de mens

Dat laatste geldt helemaal sinds de mens op aarde rondloopt. In het laboratorium worden vandaag de dag nieuwe soorten planten gecreëerd. Die komen dus niet tot stand door natuurlijke selectie maar door menselijk ingrijpen. Gelovigen die het geloof aanhangen dat nieuwe soorten alleen door God uit het niets geschapen kunnen worden, draaien zich een rad voor de ogen. Maar er zijn ook aanhangers van de evolutietheorie die deze theorie corrumperen door al het menselijk gedrag uit zogenaamde evolutionaire principes te verklaren. En helemaal bont wordt het als maatschappijfilosofen en politici de evolutietheorie als dekmantel voor hun maatschappijbeschouwing gaan gebruiken en op grond daarvan voorschrijven hoe die maatschappij moet worden ingericht. De al genoemde socioloog Herbert Spencer deed dat. Hij wilde bedrijven maximale vrijheid van ondernemen geven om ervoor te zorgen dat “the fittest” zou overleven. Maar ook Karl Marx paste de evolutietheorie toe op de zogenaamde klassenstrijd waaruit de arbeidersklasse uiteindelijk als overwinnaar tevoorschijn zou moeten komen. Hoe waardevol de inzichten van de evolutietheorie ook mogen zijn voor de ontwikkeling van het leven op aarde onder natuurlijke omstandigheden, met de komst van de mens gaan naast natuurlijke selectie en mutatie van erfelijk materiaal ook andere factoren een rol spelen. Die factoren zijn vooral van sociaal-culturele en meer nog morele aard.

Natuurwetenschappen zoals de biologie houden zich bezig met verklaring van de natuurlijke werkelijkheid. Dat betekent dat zij waarneembare verschijnselen uit het ene terrein van de werkelijkheid op logisch-theoretische wijze proberen te herleiden tot waarneembare verschijnselen uit een ander terrein van de werkelijkheid. Zo kunnen we begrijpen dat op een winderig eiland vooral kortvleugelige vliegen voorkomen, omdat de langvleugelige vliegen eerder de zee ingeblazen worden. Maar meer dan observeerbare feiten met feiten in verband brengen met behulp van theoretische begrippen, principes en modellen doet de natuurwetenschap niet. Aan al die feiten en verbanden ertussen hoe begrijpelijk ook, is op geen enkele manier een norm te ontlelen voor het menselijk gedrag. De evolutietheorie schrijft ons niet voor dat we elkaar mogen doden, maar zij verbiedt het ons ook niet. Daarom kan de evolutietheorie niet gebruikt worden als bron voor ethiek, moraal en zedelijkheid. En daar nu treffen we het kardinale verschil met het scheppingsverhaal, dat een ethisch-morele in plaats van natuur-historische strekking heeft. Dat laat zich duidelijk demonstreren aan de hand van de schepping van de mens.

Als helemaal aan het eind van een lange reeks scheppingen (die overigens heel aardig de lijn van de evolutietheorie volgt: planten, vissen, vogels, dieren) de mens geschapen wordt, dan gebeurt dat op een heel andere manier dan bij de voorafgaande levende wezens. God beraadt zich eerst, Hij spreekt zichzelf toe, Hij reflecteert op wat Hij gaat doen: laat Ons mensen maken! En Hij denkt na over de aard van het wezen dat Hij nu gaat scheppen: naar Ons beeld en Onze gelijkenis zal Hij het maken. En Hij denkt na over hun verhouding tot de rest van de schepselen: opdat zij het beheer voeren over de vissen van de zee, over het gevogelte aan de hemel en over het vee enz. En dan maakt Hij de mens (enkeltvoud) naar zijn beeld, man en vrouw maakt Hij hen (meervoud). Maar welk beeld van God hebben wij ons tot op dat moment in het verhaal kunnen vormen? Het is het beeld van een schepper, een schepper en nog eens een schepper. Dat

kan dus alleen maar betekenen dat de mens als medeschepper op de aarde wordt geplaatst, een medeschepper die van God kan leren wat het betekent de wereld een scheppende hand toe te steken. Het scheppingsverhaal als inleiding op de Tora leert ons in tegenstelling tot de evolutietheorie waar het in het menselijk leven omgaat:

- de empirische houding tegenover de werkelijkheid (zie boven),
- een positieve benadering van de natuur (en zie het is goed!),
- goed beheer voeren over het planten- en dierenrijk (de vertaling “heersen over” is in strijd met de geest van het verhaal),
- reflecteren op eigen gedrag (hoe zullen we dit dan doen?) en
- het juiste evenwicht bewaren tussen individu en samenleving, tussen man en vrouw (de mens is man en vrouw, enkeltvoud en meervoud tegelijkertijd).

In de Tora en de rest van de bijbel wordt dit beeld van de mens verder uitgewerkt in een groot aantal ethisch-morele aanwijzingen die vanuit de vaak barre samenlevingen van de oudheid de ontwikkeling naar een menswaardige samenleving beogen in te zetten.

De vermeende tegenstelling tussen schepping en evolutie is een achterhaald dilemma uit de 19^e en 20^e eeuw, een tegenstelling tussen twee karikaturen: fundamentalistische gelovigen die het scheppingsverhaal degraderen tot historie, en fundamentalistische evolutieaanhangers die hun theorie opwaarderen tot een allesomvattend perspectief op het leven. Zoals ik hierboven betoogd heb, kan de verhouding tussen het scheppingsverhaal en de natuurwetenschap ook heel anders worden geduid.

Meer informatie over het boek “De filosofie van het scheppingsverhaal” is te vinden op: www.petervantriet.nl.

Ruth lezen met de rabbijnen

Een korte terugblik op de cursus “Het bijbelboek Ruth in de joodse traditie” (2008-2009)

Door Wil Wolters

Veel informatie voor deze cursus is ontleend aan “Beter dan zeven zonen : De feestrol Ruth als messiaanse verwijzing” van Deurloo en Van Duin. Daarnaast is veelvuldig gebruik gemaakt van de midrasj verzameling Ruth Rabba.¹ Over laatstgenoemde bron gaat het onderstaande artikel.

Met enige regelmaat verbaasden we (cursisten en docent) ons over de fabelachtige kennis van Tenach van de rabbijnen, hun geniale redeneringen en genoten we van hun grenzeloze fantasieën. Vaak konden we

een glimlach niet onderdrukken. Ter illustratie een kleine bloemlezing.

Ruth ontmoet Boaz (Rembrandt)

Bij Ruth 1:1 “... dat er honger was in het land...”²

R. Rabba somt negen hongersnoden op, die de wereld hebben getroffen sinds de schepping. Hij noemt nog een tiende hongersnood, die de wereld eens zal treffen en die hij gevonden heeft in Amos 8:11 “... dat Ik een honger in het land zal zenden - geen honger naar brood, en geen dorst naar water, maar om de woorden des HEREN te horen.”³

Ook bij Ruth 1:1 “... een man uit Bethlehem in Juda ...”.

Rabban Simeon ben Gamliël zegt over de man, i.c. Elimelech, dat hij niet van plan was om van zijn huis (*beth*) aan Juda brood (*lechem*) te geven. Hoewel behorende tot de notabelen van Bethlehem (*beth lechem* = broodhuis) en hij een leidende figuur was van zijn generatie, vluchtte hij, zeggende : “Straks staat heel Israël voor mijn deur om brood te vragen”.

Bij Ruth 1:12 “... al was ik deze nacht van een man ...”.

R. Johanan merkt hierover op: “De Tora leert ons een les over betamelijkheid, namelijk dat sexuele omgang niet overdag zou moeten plaatsvinden maar ’s nachts. Dat is de betekenis van wat geschreven staat: “Des avonds kwam zij binnen en des morgens keerde zij terug” (Esther 2:14). Terwijl hier geschreven staat: “al was ik deze nacht van een man”.

Bij Ruth 1:14 “... Orpa kuste haar schoonmoeder ...”.

R. Tanchoema leert: “Al het kussen is dwaasheid behalve in drie gevallen: de kus bij een plechtig ritueel, de kus bij een ontmoeting na een (lange) scheiding (of afwezigheid) en de kus bij een afscheid. Over een plechtig ritueel, zoals geschreven staat: “Toen nam Samuel de oliekruid, goot haar uit over zijn hoofd en kuste hem (Saul)” (1 Samuel 10:1). Over een

ontmoeting, zoals geschreven staat: “En hij (Aäron) ontmoette hem (Mozes) bij de berg Gods en kuste hem” (Exodus 4:27). Over een afscheid, zoals geschreven staat: “En Orpa kuste haar schoonmoeder”. En R. Tanchoema voegt toe : “Ook de kus van (bloed)verwantschap, zoals is gezegd: “En Jacob kuste Rachel” (Genesis 29:11). Waarom? Omdat zij familie van hem was.”

Bij Ruth 2:1 “...uit de familie van Elimelech, zijn naam: Boaz.”

R. Abbahoe zei: Als het over goddeloze mensen gaat, dan staat de (voor)naam vóór de woorden “zijn naam”. Bijvoorbeeld: Goliath was zijn naam (1 Samuël 17:4), Nabal was zijn naam (1 Samuel 25:3), Seba, de zoon van Bikri, was zijn naam (2 Samuel 20:1). Maar gaat het over rechtschapen mensen, dan staat de (voor)naam achter de woorden “zijn naam”. Bijvoorbeeld: En zijn naam was Kis (1 Samuel 9:1); en zijn naam was Saul (1 Samuel 9: 2); en zijn naam was Isai (1 Samuel 17:12); en zijn naam was Mordechai (Ester 2:5); en zijn naam was Elkana (1 Samuel 1:1); zijn naam: Boaz (Ruth 2:1). Waarom is dat zo ? Omdat zij lijken op hun Schepper, zoals geschreven staat: “... maar met Mijn naam JHWH ben Ik hen niet bekend geweest” (Exodus 6:2). Zij [de andere rabbijnen] wierpen tegen: “Maar er staat geschreven “En zijn naam was Laban”! (Genesis 24:29). R. Isaac antwoordde: “Dit is een uitzondering”. R. Berekiah zei: “Het betekent: overtroffen in goddeloosheid”. Maar er staat ook geschreven: “De naam van zijn eerstgeborene was Joël en de naam van zijn tweede Abia” (1 Samuel 8:2). [Einde citaat].

Op grond van dit citaat mag men stellen dat Elimelech een rechtschapen man was. Er staat immers in Ruth 1:2 “De naam van de man was Elimelech. Zoëven, bij de bespreking van een commentaar bij Ruth 1:1, kwam een minder gunstig beeld van Elimelech naar voren. Het moge duidelijk zijn dat binnen de joodse exegese over dezelfde persoon, over hetzelfde onderwerp heel verschillend kan en mag worden gedacht.

Bij Ruth 2:5 “Boaz zei tot zijn knecht, die over de maaiers was gesteld...”.

Over hoeveel maaiers was hij aangesteld? R. Eliëzer, de zoon van Miriam, zei: “Hij was aangesteld over 42 maaiers, zoals we zien in het vers “En Salomo telde alle mannelijke vreemdelingen, die in het land Israël waren ...en hij maakte zeventigduizend van hen tot lastdragers en tachtigduizend tot steenhouwers in het gebergte en drieduizend zeshonderd tot opzichters, om het volk aan het werk te zetten” (2 Kronieken 2:17, 18). [Tussen haakjes: 70.000 + 80.000 + 3.600 = 153.600 en 153.600 : 3.600 = (afgerond) 42].

Bij Ruth 2:13 “... terwijl ik niet ben als één van jouw dienstmaagden!”

Hij zei tegen haar: “De hemel verhoede! Jij bent niet als één van de dienstmaagden (*amahoth*) maar als een van de aartsmoeders (*imahoth*)!

Bij Ruth 2:14: "... Nader hierheen ...".

Het commentaar bij dit vers is in gedrukte vorm bijna zes bladzijden lang en zou een half Judaica Bulletin vullen (voor de liefhebbers, zie Ruth Rabba, blz. 61 tot en met 66). Het betreft de volgende fragmenten van vers 14: Nader hierheen; eet van het brood; en doop je bete in het gezuurde; ze zette zich neer aan de zijde van de maaiers; hij reikte haar het gerooste; ze at en werd verzadigd en hield over. Deze zes fragmenten worden achtereenvolgens betrokken op David, Salomo, Hizkia, Manasse, de Masjiach en Boaz. Zeer lezenswaard! Het slot wil ik u niet onthouden.

R. Isaac ben Marion zei: "Dit vers kan ons leren dat, indien een man op het punt staat een goede daad te verrichten, hij dat van ganser harte zou moeten doen. Want als Ruben had geweten dat de Schrift over hem zou verhalen (Genesis 37:21): "... Toen Ruben dit hoorde, wilde hij hem (Josef) uit hun handen redden ...", dan zou hij Josef op zijn schouders naar zijn vader hebben gedragen. En als Aäron had geweten dat de Schrift over hem zou verhalen (Exodus 4:14): "... en zie, hij (Aäron) is op weg gegaan, u (Mozes) tegemoet..." , dan zou hij zijn voortgegaan om hem (Mozes) te ontmoeten met bellen en dansen. En als Boaz had geweten dat de Schrift over hem zou verhalen (Ruth 2:14): "... hij reikte haar het gerooste, ze at en werd verzadigd en hield over ...", dan zou hij haar gemeste kalveren te eten hebben gegeven."

Bij Ruth 3:14: "... Toen stond ze op, voordat iemand zijn naaste kon onderscheiden...".

R. Berekiah zei: "*betèrèm* ('voordat') is geschreven met een extra *waw* (getalswaarde 6) waaruit we kunnen opmaken dat ze zes uur bij hem bleef".

Bij Ruth 4:1: "... en zie, de lossen kwam voorbij ...". Stond hij te wachten achter de poort? R. Samuel ben Nachman antwoordde: "Al zou hij van het einde der aarde hebben moeten komen, dan zou de Heilige, gezegend zij Hij, hem hebben laten vliegen en hem dáár (bij de poort) hebben gebracht opdat die rechtschapen man (Boaz) niet zou treuren, terwijl hij daar zat. R. Berekiah zei: "Zó legden R. Eliezer en R.

Joshua, grote wijze mannen, het uit: Boaz speelde zijn rol, en Ruth de hare, en Noëmi de hare en daarom zei de Heilige, gezegend zij Hij: "Ook Ik moet mijn rol spelen."

Bij Ruth 4:11: "... als Rachel en Lea ...".

[Over de volgorde:] R. Berekiah zei: "De meeste mannen in de poort waren afstammelingen van Lea, dus noemt hij Rachel als eerste" (in aanwezigheid van Boaz: om de zaak in evenwicht te brengen noemt hij Rachel als eerste). R. Abba ben Kahana zei: "Rachel was de hoofdvrouw van Jacob, zoals is gezegd: "Maar Rachel was onvruchtbaar"(Genesis 29:31). Lees niet *akarah* ('onvruchtbaar') maar *ikarah* (de belangrijkste)" (zie bij Ruth 2:13 waar een vergelijkbaar geval wordt besproken).

Bij Ruth 4:13: "... en de HEER gaf haar zwangerschap ...".

R. Simeon ben Lakish gaf als zijn verklaring voor de ongebruikelijke zin "... en de HEER gaf haar zwangerschap...": Zij (Ruth) miste het grootste deel van de baarmoeder, maar de Heilige, gezegend zij Hij, vormde een baarmoeder voor haar". [Tussen haakjes: een vergelijkbaar voorbeeld vinden we in Genesis Rabba 63, 5 waar over Rebekka wordt verteld dat ze maar één eierstok had, waarop de EEUWIGE, geprezen zij Hij, een tweede vormde; zie Genesis 25:21 alwaar van Rebekka wordt vermeld dat ze onvruchtbaar is, maar de EEUWIGE, geprezen zij Hij, liet zich verbidden door Isaac en nog in hetzelfde vers 21 wordt Rebekka zwanger.

Noten

1) Ruth Rabba; Translated into English with notes, glossary and indices by Rabbi Dr. L. Rabinowitz MA PhD.

2) De citaten uit het boek Ruth zijn ontleend aan "Een vertaling om voor te lezen", Societas Hebraica Amstelodamensis, Haarlem, 1988.

3) De citaten uit andere boeken dan Ruth zijn ontleend aan NBG 1951.

JUDAICA-AGENDA ZWOLLE EN OMGEVING ZOMER EN NAJAAR 2009

Kopij voor de Judaica-agenda s.v.p. sturen naar ons e-mailadres: info@judaica-zwolle.nl. Actuele informatie voor de Judaica-Agenda wordt bijgehouden op onze website www.judaica-zwolle.nl. De datums van de cursussen van de stichting kan men vinden in de cursusfolder 2009-2010 en op onze website.

5-7-2009: Tentoonstelling - Tentoonstelling
"Geschiedenis van het joodse leven in en om Zwolle" inclusief rondleiding. Stichting Judaica Zwolle. Plaats: Synagoge, Samuel-Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 14.00 uur.

2-8-2009: Tentoonstelling - Tentoonstelling
"Geschiedenis van het joodse leven in en om Zwolle" inclusief rondleiding. Stichting Judaica Zwolle. Plaats: Synagoge, Samuel-Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 14.00 uur.

6-9-2009: Tentoonstelling - Tentoonstelling
"Geschiedenis van het joodse leven in en om
Zwolle" inclusief rondleiding. Stichting
Judaica Zwolle. Plaats: Synagoge, Samuel-
Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 14.00 uur.

12-9-2009: Open Monumentendag 2009.

4-10-2009: Tentoonstelling - Tentoonstelling
"Geschiedenis van het joodse leven in en om
Zwolle" inclusief rondleiding. Stichting
Judaica Zwolle. Plaats: Synagoge, Samuel-
Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 14.00 uur.

8-11-2009: Tentoonstelling - Tentoonstelling
"Geschiedenis van het joodse leven in en om
Zwolle" inclusief rondleiding. Stichting
Judaica Zwolle. Plaats: Synagoge, Samuel-
Hirschstraat 8, Zwolle. Tijd: 14.00 uur.

8-11-2009: Samuel-Hirschlezing - 11e Samuel-
Hirschlezing in de synagoge van Zwolle. Dr.
Bas Baanders over: De Frans-joodse filosoof
Emmanuel Lévinas en de betekenis van zijn
filosofie voor het leiden van organisaties.
Stichting Judaica Zwolle. Tijd: 11.00 uur
(zaal open: 10.30 uur). Toegang: € 7,- per
persoon.

Cursusprogramma 2009-2010 en Samuël-Hirschlezing

In het nieuwe seizoen zijn de volgende cursussen gepland. Ook vindt op zondag 8 november weer de jaarlijkse Samuël-Hirschlezing plaats. Gelijktijdig met dit bulletin is een folder verschenen waarin het hele programma is opgenomen. Uitgebreide informatie kunt u ook vinden op onze website www.judaica-zwolle.nl.

Samuël-Hirschlezing

Dr. Bas Baanders over: "Levinas en leiderschap".
Zondag 8 november om 11.00 uur in de synagoge
van Zwolle.

Vrij Leerhuis 1

De Jozefverhalen in rabbijns perspectief. Dr.
Marcus van Loopik - 5 woensdagavonden in
oktober en november 2009.

Vrij Leerhuis 2

Het bijbelboek Jona. Dhr. W.P.M. (Wil) Wolters. 5
woensdagavonden in januari tot maart 2010.

Vrij Leerhuis 3

De sidra van de week. Dhr. W.H. (Wim) Neevel. 5
dinsdagavonden in oktober t/m december 2009.

Korte cursus 1

Hoe joods was Paulus? Dr. S.P. (Peter) van 't Riet.
3 dinsdagavonden januari en februari 2010.

Korte cursus 2

Inleiding in de Jiddische taal en cultuur. Dhr. J.
(Johan) Dekker en mevr. Lucette van den Berg. 3
woensdagavonden in november en december 2009.

Korte cursus 3

Stromingen binnen het Nederlandse jodendom.
Dhr. E. Denneboom. 2 dinsdagavonden in februari
2010.

Korte cursus 4

Introductiecursus Bijbels-Hebreeuws. Dr. E.
(Evert) van den Berg. 2 woensdagavonden in april
2010.

Hebreeuws 1

Beginnerscursus. Dr. E. (Evert) van den Berg. 15
maandagavonden oktober t/m april 2010

Hebreeuws 3

Bijhoudcursus. Drs. J.L.C. (Hans) Boertjens. 10
maandagavonden in november t/m maart 2010.

COLOFON

Het Judaica-Bulletin is een uitgave van de Stichting Judaica Zwolle, Postbus 194, 8000 AD Zwolle. Het verschijnt vier maal per jaar. De abonnementsprijs bedraagt m.i.v. september 2009 € 8,00 per jaar, over te maken na ontvangst van een factuur.

De Stichting Judaica Zwolle stelt zich ten doel de verspreiding van kennis over de joodse godsdienst, taal, geschiedenis en cultuur. Zij streeft dit o.a. na door het organiseren van cursussen, studiedagen, tentoonstellingen, etc. in de synagoge van Zwolle.

Het bestuur van de Stichting Judaica Zwolle bestaat uit de volgende leden:

- Mw. D. Koffeman-Wielenga (bibliothecaresse)
- B. Mikkers (penningmeester)
- W.H. Neevel (secretaris)
- S.P. van 't Riet (voorzitter)

De Stichting geeft jaarlijks een folder uit over haar activiteiten. Deze folder kan worden aangevraagd bij de administrateur mevr. J. van Harten-Wondergem (038-4651347) of via ons e-mailadres info@judaica-zwolle.nl. Actuele informatie over de cursussen, de Judaica-agenda en andere activiteiten van de Stichting is te vinden op de website: www.judaica-zwolle.nl. De bibliotheek van de Stichting wordt beheerd door mevr. D. Koffeman-Wielenga (tel. 0591-616543).

De Stichting heeft een tentoonstelling ingericht op het voormalige vrouwen balkon van de synagoge van Zwolle, Samuel Hirschstraat 8, met als thema 'Joods leven in en om Zwolle'. Deze is eenmaal per maand op zondag geopend van 13.30-16.00 uur (zie voor de precieze datums de Judaica-agenda in dit bulletin). Dan wordt er vanaf 14.00 uur ook een rondleiding verzorgd. De toegangsprijs is: € 3,00 per persoon; voor kinderen € 2,00.

De Stichting Judaica Zwolle werkt bij gelegenheid samen met: Joodse Gemeente Zwolle, Stichting Voortbestaan Synagoge Zwolle, Genootschap Nederland-Israël afdeling Zwolle, B. Folkertsma-Stichting voor Talmudica te Hilversum, Bureau Kerk-en-Israël van de PKN te Utrecht, VU-Podium Vrije Universiteit Amsterdam e.a.

Giften voor het werk van de Stichting Judaica Zwolle zijn aftrekbaar voor de inkomstenbelasting en kunnen worden overgemaakt op girorekening 259272 t.n.v. penn. Stichting Judaica Zwolle, Zwolle. De stichting heeft per 1 januari 2009 de ANBI-status verworven.

VOLGENDE BULLETIN

Het volgende bulletin verschijnt 1 oktober 2009. Kopij dient uiterlijk in de tweede week van september te zijn ingeleverd op ons e-mailadres info@judaica-zwolle.nl.

ABONNEMENTSGELD 2009-2010

De abonnementsprijs van het Judaica Bulletin is al weer jaren lang € 7,- geweest. Echter worden ook de kosten voor reproductie en verzending met enige regelmaat hoger. Daarom heeft het bestuur besloten de prijs te verhogen tot € 8,- per jaar. We vertrouwen erop dat de abonnees het blad genoeg waarderen om hier geen probleem mee te hebben.

OPROEP VOOR PENNINGMEESTER

Bote Mikkers heeft te kennen gegeven binnenkort zijn penningmeesterschap te willen beëindigen. Het bestuur roept sympathisanten van de stichting die de functie voor minstens een jaar zouden willen uitoefenen, op contact op te nemen met de voorzitter Peter van 't Riet (via info@judaica-zwolle.nl).

DE ADMINISTRATIE

De administratie van de Stichting Judaica Zwolle wordt verzorgd door Mieke van Harten-Wondergem te Zwolle. Zij is te bereiken via tel.nr. 038-4651347 of via ons e-mailadres info@judaica-zwolle.nl.

JUDAICA BULLETIN

De redactie van het Judaica Bulletin bestaat uit: Peter van 't Riet. Er is een vacature voor redacteur. Verspreiding: Geesinus en Astrid Kruithof.

TENTOONSTELLINGSCOMMISSIE

De tentoonstellingscommissie bestaat uit: Riwwah Hamburger (voorzitter), Michael Canter, Wil Cornelissen, Marco Groen, Jaap Hagedoorn, Rosa Lemstra, Elmer Lugtigheid (PR), Ingrid Petiet, Astrid Rodrigues Pereira, Caroline Rouwendal-Estoppey, Renate van Vuure-Redout.

WERKGROEP CURSUSSEN

De werkgroep cursussen bestaat uit: Lidy van Dam, Henrike de Graaf, Dick Klasen (secretaris), Dicky Koffeman, Bote Mikkers, Wim Neevel, Gerrit Ravensbergen, Peter van 't Riet (voorzitter), Wil Wolters.

BEHEER E-MAIL

De mailbox info@judaica-zwolle.nl van de stichting wordt beheerd door Lidy van Dam. Men kan via dit e-mailadres toezending van het cursusprogramma of andere informatie aanvragen.

RONDLEIDINGEN IN SYNAGOGES

Rondleidingen in de synagoge van Zwolle voor groepen van meer dan 15 personen kunnen worden aangevraagd via ons e-mailadres info@judaica-zwolle.nl. Tijdens een rondleiding wordt ook een bezoek aan de tentoonstelling gebracht. Kosten: € 3.00 per volwassene.